

KONINKLIJKE NEDERLANDSE
AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

De Vlissingse burgemeester Johannes Mauritz (1724–1796): aanstichter van het naturaliënkabinet van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen?

Zuidervaart, Huib J.

published in

Een hoger streven.

2019

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Zuidervaart, H. J. (2019). De Vlissingse burgemeester Johannes Mauritz (1724–1796): aanstichter van het naturaliënkabinet van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen? In A. V. Dixhoorn, H. Nellen, & F. Petiet (editors), *Een hoger streven. : Bouwstenen voor een geschiedenis van het Zeeuws Genootschap, 1769-2019* (blz. 183-213). (Archief. Mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen). Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

pure@knaaw.nl

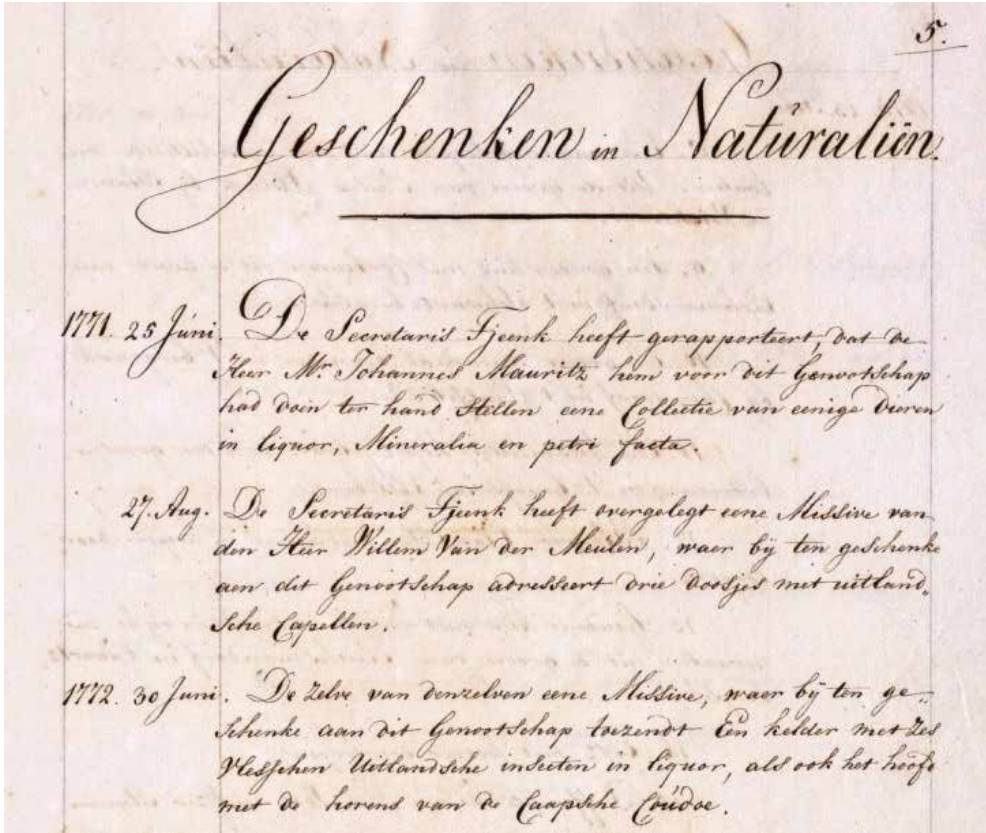
De Vlissingse burgemeester Johannes Mauritz (1724–1796): aanstichter van het naturaliënkabinet van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen?

HUIB J. ZUIDERVAART

In juni 2019 is het 250-jarig bestaan van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen gevierd. Tijdens deze jubileumbijeenkomst is een prachtig uitgevoerd boek gepresenteerd gewijd aan de verzamelingen van het Genootschap, samengesteld door Katie Heyning, Veronica Frenks en Marianne Gossije.¹ Met dat boek heeft de verzamelgeschiedenis van het Genootschap eindelijk de aandacht gekregen die het alleszins verdient. Zoals uit dit boek blijkt begint het Genootschap vanaf het prille begin met het aanleggen van verzamelingen. Zoals bij alle geleerde genootschappen in die tijd ging het in die beginjaren vooral om het bijeenbrengen van materiële kennisdragers van er in de wereld zoal te vinden was. Pas in de late negentiende eeuw zou het Genootschap zich bij zijn collectievorming specifiek op Zeeland richten.

Vanaf 1771 is er ook sprake van een natuurhistorische collectie, nadat in juni van dat jaar de Vlissingse burgemeester Johannes Mauritz zich aandiende bij secretaris Justus Tjeenk met ‘een fraaije en vrij aenmerkelijke collectie van eenige dieren in liquor, mineralien en petri facta’ (ofwel fossielen). Dit in het vertrouwen dat deze schenking ‘het genootschap niet onaangenaam zoude weezen’ en alles

1 C.E. Heyning, met medewerking van V. Frenks en M. Gossije, *Van Wijs en Waan. 250 jaar verzamelen Zeeuws Genootschap 1769–2019*. Zwolle, 2019. Zie ook: H.J. Zuidervaart, Het Kabinet der Natuurlijke Zeldzaamheden van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen gedurende het tijdvak 1771-1869. In: B.C. Slingers & M.H. Besselink (red.), *Het verdwenen museum. Natuurhistorische verzamelingen 1750-1850*. Blaricum, Haarlem, 2002, 155-174 en J.C. Dekker, Van zwervend goed tot erfgoed. De oudste verzameling van het Zeeuws Genootschap in een nieuw perspectief. In: *Zeeland*. 11:4, 2002, 144-151.

Begin van de lijst van geschonken naturalia, opgesteld in 1818 door secretaris ds. J.G. Lafont. 'Deel III, naturaliën 1771-1818'. Zeeuws Archief, archief ZGW, inv. nr. 133.

zou worden geaccepteerd 'als een blijk van deszelfs volvaardigheid'.² Over het hoe en waarom van deze schenking, en over de achtergronden van de schenker bleek echter nog nauwelijks iets bekend. Want wat bezielde deze Vlissingse burgemeester om dit kersverse genootschap zonder eigen huisvesting op te zadelen met een materiële – en dus ook ruimte vergende – collectie naturalia? Kunnen we door zijn achtergrond na te speuren iets meer te weten komen over de beweegredenen tot deze schenking en de verwachtingen die daarmee verbonden waren?

² Zeeuws Archief Middelburg (ZA), archief Koninklijk Zeeuws Genootschap der Wetenschappen (KZGW), inv. nr. 3: notulenboek, fol. 139-140. Gedeeltelijke kopie in Gemeentearchief Vlissingen, familiearchief Mauritz (FA Mauritz), inv. nrs. 5152-5153.

De oprichting van het Zeeuws Genootschap

Zoals bekend heeft het Zeeuws Genootschap zijn bestaan te danken aan een groep mensen die zich eind juli 1765 te Vlissingen verenigd hadden in een Franse leessociëteit. Voornoemde Justus Tjeenk, predikant van de Engelse kerk in Vlissingen, was een van de initiatiefnemers tot de oprichting van deze sociëteit. Het was ook dezelfde Tjeenk die binnen deze kring met de suggestie kwam om te streven naar een Zeeuwse variant van de in 1752 te Haarlem opgerichte Hollandse Maatschappij der Wetenschappen.³ Dat genootschap was het eerste formeel door de overheid gesteunde en erkende geleerde genootschap in de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Tjeenks suggestie kreeg bijval en de inspanningen werden tenslotte bekroond toen de Staten van Zeeland in maart 1769 formeel 'approbatie' verleenden aan het Zeeuws Genootschap der Wetenschappen. Dit, nadat ook stadhouder Willem V had toegestemd als protector van het genootschap te willen optreden.⁴ Na Holland had nu ook Zeeland een geleerd genootschap, gericht op de algemene bevordering van wetenschap. Niettemin, in de wetten van het Genootschap was als primaire doel geformuleerd:

*Den alleen wijzen God op 't hoogst te verheerlijken, het gantsche menschdom en voornaamlijk den Landgenooten voordeelig te wezen, en allerleye nuttige kunsten en wetenschappen voort te planten.*⁵

In Zeeland diende de wetenschap dus allereerst de godsdienst te dienen. Pas daarna kwam pas het belang voor de samenleving in het algemeen en dat van Zeeland in het bijzonder. Volgens secretaris Tjeenk sloot de schenking van Mauritz' naturalia in elk geval prachtig aan bij deze eerste doelstelling van het genootschap. Van de ter vergadering aanwezige Directeuren kreeg Tjeenk dan ook de opdracht om Mauritz te bedanken, niet alleen voor het geschenk als zodanig, maar vooral voor het feit dat hij hiermee aan het genootschap de gelegenheid had gegeven om een begin te maken met een verzameling van 'zoodanige zeldzaam-

3 W.W. Mijnhardt, Wetenschapsbevordering onder het Ancien Régime: het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, 1765-1794. In: *Archief. Mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* (1985), 1-94. Herdrukt in idem, *Tot Heil van 't Menschdom*. Amsterdam, 1987, 124-223, i.h.b. 130. Zie ook G. Ploos van Amstel, Cornelis Ploos van Amstel en de eerste jaren van het genootschap. In: *Archief. Mededelingen KZGW* (2001), 185-208.

4 *Nieuwe Nederlandsche Jaerboeken* 5: II,1770, 1221-1242.

5 *Verhandelingen uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen*, 1, 1769, XI.

heden der natuur waerin de wijsheid en grootheid van den Schepper op het luis-terrijkst worden ten toon gespreijt'. Men sprak dan ook de wens uit dat anderen zijn voorbeeld zouden volgen, zodat het genootschap 'allengskens in het bezit' zou komen van een 'Cabinet van Naturalia waardoor ook die tak der geleerdheid meer en meer mooge worden uitgebreid'.⁶ Kortom, een verzameling met naturalia tot stand brengen was hiermee duidelijk een van de ambities van het Genootschap geworden.

Naturalia en artificialia

Al vanaf het prille begin van de handelscontacten met gebieden overzee zijn er in Europa zeldzaamheden uit natuur en cultuur bijeengebracht in zogenaamde 'rariteitenkabinetten', ook wel aangeduid als *Kunst- und Wunderkammer*. Doorgaans waren dat kenniscentra verbonden met vorstelijke hoven of rijke kooplieden. Ook in Zeeland waren er al in het begin van de zeventiende eeuw verzamelaars van dergelijke zeldzaamheden uit de drie rijken der natuur.⁷ En daar bleef het niet bij. Ook producten van etnografische aard konden in deze koopmanscollecties worden aangetroffen. Het gegeven dat burgemeester Mauritz kon beschikken over een 'vrij aenmerkelijke collectie' van 'dieren in liquor, mineralien en petri facta' is op zichzelf al een bewijs dat rijke Zeeuwen dergelijke objecten verzamelden.

Nieuw echter was het gegeven dat instituties zich over dergelijke collecties ontfermden.⁸ In Haarlem was bij de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen ook al een dergelijk kabinet met naturaliën tot stand gekomen, een en ander vooral als gevolg van een omvangrijke schenking van de Amsterdamse burgemeester en VOC-bewindhebber Gerard Arnout Hasselaer. Dankzij bewaard gebleven correspondentie weten we dat Hasselaer al kort na de oprichting van de Maatschappij het voornemen had om een dergelijke schenking te doen. Nadat hij in 1755 verrast was met een zending naturalia afkomstig van Jacob Mossel, de 'Gouverneur generaal van Nederlandsch Indien', had Hasselaer aan Mossel voorgesteld diens 'rariteiten en zeldzaamheden van hoornen, schulpen, alsmede een getekende Chineesch Herbarius' door te sturen naar 'onze nieuwe Academie der

6 ZA, Archief KZGW, inv. nr. 3: notulenboek, fol. 139-140. Gedeeltelijke kopie in FA Mauritz, inv. nrs. 5152-5153.

7 H.J. Zuidervaat, Hun eigen venster op Gods schepping: Zeeuwse verzamelaars van zeldzaamheden in de zeventiende en achttiende eeuw. In: *Zeeland* 12, 2003, 81-87.

8 B.C. Sliggers, Van individu tot instituut. De opkomst van institutionele verzamelingen. In: Sliggers & Besselink (red.), *Het verdwenen museum*, 7-18.

Wetenschappen te Haerlem, waer van ik de eer hebbe meede Directeur te zijn.⁹ Een dergelijk geschenk van ‘curiositeitjen, en zeltsaemheeden der natuere’ zou het aanzien van dit nieuwe ‘konstgenootschap’ stellig vergroten, zodat het op termijn zou kunnen wedijveren met geleerde genootschappen in Parijs, Londen en elders in Europa. Mossel had daar wel oren naar, want ook in de volgende jaren bleef hij voor de Haarlemse maatschappij tal van geschenken naar Hasselaer sturen. Opmerkelijk genoeg maakte deze geen haast met de overdracht. Want hoewel Hasselaer Mossel telkens ‘uijt naeme van de Haerlemsche Societeijt der Wetenschappen’ voor het gezondene bedankte, duurde het tot augustus 1762 voordat in de notulen van de Hollandse Maatschappij sprake is van de overdracht.¹⁰ Uiteindelijk werd dit ‘Kabinet van Naturalien’ in juni 1772 voor belangstellende buitenstaanders opengesteld.¹¹ Wist Johannes Mauritz van dit Haarlemse initiatief? Of kwam ook dit idee van Tjeenk, en heeft die dat Mauritz ingefluisterd? Alvorens een poging tot beantwoording van deze vraag te doen is het zaak om eerst meer zicht op de schenker te krijgen. Wie was Johannes Mauritz en wat kan hem ertoe hebben aangezet om deze schenking te doen?

Johannes Mauritz – afkomst en opleiding

Mauritz was geen Vlissinger, noch Zeeuw van geboorte. Hij had het levenslicht gezien op 19 september 1724 in het Noord-Duitse stadje Wesel als het elfde – en op een na jongste – kind van de koopman-reder Hendrik Mauritz (1678–1741) en zijn echtgenote Geertruid Maria Beernink (1686–1755).¹² Van alle kinderen lijkt hij echter de enige te zijn geweest die aan een universiteit heeft gestudeerd. Kennelijk blonk hij uit in leren. Op 13 september 1747 werd hij op bijna 23-jarige leeftijd ingeschreven als student in de rechten aan de Leidse Universiteit, samen met een vriend, eveneens afkomstig uit Wesel.¹³ Na bijna vijf jaar studie promoveerde

9 Stadsarchief Amsterdam, FA Hasselaer, inv. nr. 66: Gerard Aarnout Hasselaer te Amsterdam aan Jacob Mossel te Batavia, 30 mei 1755; 25 april 1757; 8 januari 1758 en 10 december 1758.

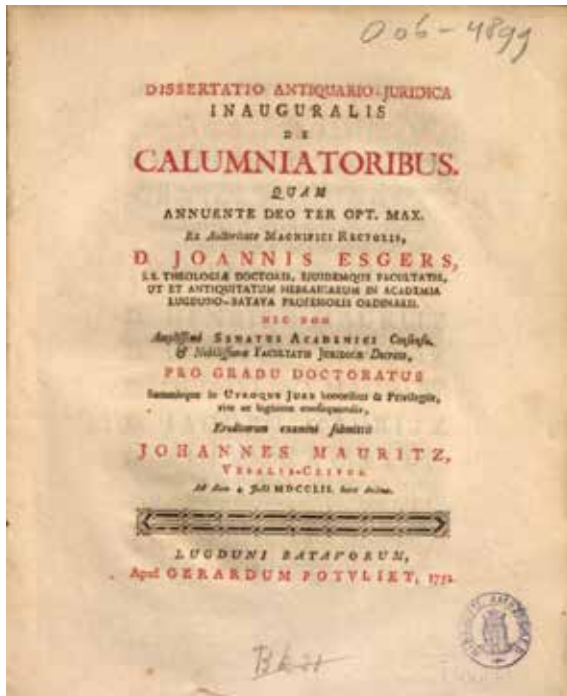
10 J.A. Bierens de Haan, *De geschiedenis van een verdwenen Haarlemsch Museum van Natuurlijke Historie. Het Kabinet van Naturaliën van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen, 1759-1866*. Haarlem, 1941, 12.

11 L. de Beer, Voor iedere vriend van de wetenschap. Het publiek van het naturaliënkabinet van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen in de jaren 1772–1830. In: *Studium* 7:1, 2014, 19–35.

12 [Johannes Mauritz], Geslacht Mauritz. In: *Wapenheraut*, 1916, 337-394 en A. Mauritz, *Chronik der Familie Mauritz*. Dortmund, 1902, 46-47.

13 G. du Rieu, *Album studiosorum academiae lugduno-batavae 1575-1875*. Den Haag, 1875, kol. 1018. Jacobus Biben (1720-1784) uit Wesel, die zich gelijktijdig inschreef, was van 1764 tot zijn dood in 1784 predikant te Zuidlaren.

Johannes Mauritz in Leiden op een proefschrift gewijd aan het opzettelijk uiten van valse beschuldigingen in het antieke Rome. Zijn Latijnse werkstuk droeg hij op aan zijn zes broers, plus twee zwagers. Van twee vrienden werd bovendien een lofdicht opgenomen.¹⁴

Proefschrift van Johannes Mauritz aan de Universiteit Leiden, juli 1752. Universiteitsbibliotheek Amsterdam, OTM: O 06-4899.

Uit Mauritz' studietijd dateert een nog bewaard gebleven *Album Amicorum* (Latijn voor 'vriendenboek'), dat enig inzicht geeft in zijn contacten en interesses.¹⁵ In zo'n album verzamelden studenten, diplomaten en geleerden korte teksten van vrienden, collega's, leermeesters en andere bekende personen. Vaak zijn

- 14 J. Mauritz *Dissertatio Antiquario Juridica Inauguralis De Calumnia Toribus*. Leiden, 1752. Opgedragen aan zijn broers Bernard, Hendrik, Gerard, Willem, Jacob en Elias Mauritz, plus aan zijn zwagers Matthijs Goswin Lups (gehuwd met Catharina Mauritz) en Johan Caspar van Rosenthal (gehuwd met Christina Geertruid Mauritz). Met lofdichten van medestudent Jan Willem Knoop uit Deventer (ingeschreven te Leiden in september 1750) en de 44-jarige theoloog Samuel Johan Albert van Beinom uit Mauritz' geboortestad Wesel.
- 15 FA Mauritz, inv. nr. 5149. Zie ook J.L. Heerebout, *Album amicorum van Johan Mauritz (1724-1796)*, typoscript (1983) in Bibliotheek Gemeentearchief Vlissingen, waarin Nederlandse vertalingen van de Latijnse inscripties door L.J. de Vries en F. Pos.

Album amicorum van Johannes Mauritz, 1750-1768. Gemeentearchief Vlissingen, FA Mauritz, inv. nr. 5149.

deze bijdragen in dichtvorm gesteld. In tegenstelling van wat medestudenten vaak deden, te weten het verzamelen van inscripties van hoogleraren, zien we dat Johan Mauritz zijn leermeesters volkomen negeert. In het verzamelen van bijdragen is hij zeer consequent: Mauritz begeert vooral de handtekeningen van destijds bekende dichters en toneelschrijvers. Zo verzamelt hij in de zomer van 1751 bijdragen uit Haarlem van Pieter Langendijk (1683–1756) en Pieter Merkman (1699–1760), en treft hij in Amsterdam niet alleen de Duitse dichter en botanicus Johann Christian Cuno (1708–1783), maar ook zijn Nederlandse collega-dichters Sybrand Feitama (1694–1758), Lucas Pater (1707–1781), Jacob Lutkeman (†1782), Bernardus de Bosch (1709–1786), Nicolaas Simon van Winter (1718–1795), Lucretia Wilhelmina van Merken (1721–1789) en Sara Maria van der Wilp (1716–1803). Veel van deze letterkundigen kwamen nagenoeg dagelijks bijeen in de boekwinkel van de energieke Amsterdamse uitgever en mededichter Pieter Meijer (1718–1781), en ook die ontbreekt dus niet in Mauritz' album.¹⁶

16 M. de Vries, Pieter Meijer (1718-1781), een uitgever als instituut. In: *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman* 28, 2005, 81-98.

Na de zomer van 1751 moest Johannes weer terug naar Leiden om zich op zijn promotie en verdere carrière voor te bereiden. Daar verzamelde hij nog snel wat bijdragen van medestudenten, waaronder die van Everhardus Clijver uit Vlissingen, die acht jaar later zijn zwager zou worden.¹⁷ Na zijn afstuderen was van een *Grand Tour* bij Johan Mauritz geen sprake. Daartoe zullen de financiën hem hebben ontbroken. Zijn album registreert slechts een verblijf bij familie in Wesel en Zutphen. Wel bezoekt hij vanuit Wesel nog Duisburg, waar hij Johann Philipp Lorenz Withof (1725–1789) om een bijdrage verzoekt. Deze voormalige Leidse student had inmiddels naam gemaakt door zijn filosofische leerdichten, gebaseerd op de ideeën van de Verlichting. Ook diens vader Johann Hildebrand Withof (1694–1769), hoogleraar in de welsprekendheid en geschiedenis in Duisburg, schreef voor Mauritz een lange bijdrage. Ook hij zal vermoedelijk gevraagd zijn vanwege Withofs reputatie als neo-Latijns dichter, hoewel zijn werk als geschiedschrijver de jonge Mauritz eveneens zal hebben aangesproken. Ook in de volgende jaren wordt door Johan Mauritz nog af en toe een dichterlijke bijdrage gevraagd. Uit 1753 bijvoorbeeld dateren gedichtjes van de Dordtse dichters Johannes Eusebius Voet (1706–1778) en Frans Greenwood (1680–1761). Tenslotte is het de Hagenaar Jacob Spex (1704–1775), die in 1754 als laatste Hollandse dichter een bijdrage in Mauritz album schrijft.

Metterwoon naar Vlissingen

Want inmiddels had Johan Mauritz zich in Vlissingen gevestigd, waar zijn 17 jaar oudere broer Bernard Mauritz (1707–1763) carrière had gemaakt, eerst als koopman op Afrika, vervolgens als mede-stichter van de Vlissingse Sociëteit der Zaagmolens en tenslotte in 1748 als rentmeester van de herstelde stadhoudelijke domeinen. Tien jaar tevoren, in 1738, was Bernard te Vlissingen in het huwelijk getreden met Johanna van Doorn (†1760), dochter van Daniël van Doorn en Suzanna Eliassen. Schoonvader Van Doorn was commies van de zeewerken, dokmeester en jarenlang schepen van Vlissingen. Vermoedelijk dankzij Van Doorns invloed was ook Bernard Mauritz in 1740 tot schepen van Vlissingen benoemd.

17 Andere Leidse inschrijvingen zijn o.a. van Samuel Johan Albert van Beinom (*1708) die ook een gedicht in Mauritz' dissertatie schreef; Jacobus Christophorus van de Walle, arts te Leiden, Franciscus Klanke uit Moskou (student medicijnen sinds 1745), Thomas Menssendyk (student theologie sinds 1749), Johannes Arnoldus Montenacq (student theologie sinds 1750), Henricus van Heek, predikant te Leidschendam en Jacobus Beumer, Med. Cand. (student medicijnen sinds 1751. Deze zou een week na Johan Mauritz promoveren).

Door zijn zakelijke en bestuurlijke successen kon Bernard in Vlissingen een deftig dubbel herenhuis bewonen, dat vandaag de dag nog steeds bekend staat als *Het Mauritzhuis*. Dit oorspronkelijk door de Vlissingse pensionaris Jacob Porrenaeer omstreeks 1620 gebouwde grachtenpand was door Mauritz grondig verbouwd en van een fraaie nieuwe gevel voorzien.¹⁸ In juni 1751, tijdens het inhuldigingsfeest van stadhouder Willem IV als Markies van Vlissingen en Veere, was de ‘praalboog’ voor dit huis een van de uitbundigste die er te zien was. De gravure die de Waalse predikant Daniel Theodoor Huët van die barokke weelde opnam in zijn beschrijving van de festiviteiten spreekt boekdelen.¹⁹

Links: ‘Praagboog’ voor het huis van Bernard Mauritz met het barokke decor gemaakt door de Middelburgse schilder Jan Huis voor de inhuldiging van stadhouder Willem IV als erfheer van Vlissingen op 5 juni 1751. Boven de deur het portret van de stadhouder. Gravure door C. Philips Jr. uit Huët, *Inhuldiging (1753)* | Rijksmuseum, Amsterdam. Rechts: Hetzelfde huis na de fatale brand in december 1986. Inmiddels is het huis weer in oude glorie hersteld Rijksdienst Cultureel Erfgoed, foto: G.J. Dukker.

Dat Johan Mauritz de Vlissingse feesten zelf ook heeft bijgewoond blijkt uit de inschrijving in zijn album door de Vlissingse stadsarts Jacobus Tomas Rupertus (†1762), die zich bij deze gelegenheid deftig ‘Archiater’ noemde. Uiteindelijk, omstreeks november 1754, vestigt Johan Mauritz zich ook zelf in Vlissingen. Het ge-

18 Bovenin de gevel van het *Mauritzhuis* prijkt het alliantiewapen van Jacob Porrenaeer (1590-1636) en zijn echtgenote Johanna Coolen(s). Oorspronkelijk was het huis *De Granaatappel* gedoopt, naar de granaatappels in het wapen Porrenaeer.

19 Daniel Theodoor Huët, *Inhuldiging van [...] Willem Karel Hendrik Friso [...] als erfheer van Vlissingen*. Amsterdam, 1753, 56. Zie ook C.E. Heyning, Een zee van licht. In: *Zeeland* 10:1, 2001, 26-33.

Foto van Mauritzhuis (vanouds genaamd De Granaatappel) in zijn oorspronkelijke omgeving op de Hooikade op de hoek van de Palingstraat (wijk K 69), aan de Oostzijde van de Nieuwe Haven of Pottehaven, omstreeks 1895. Na de demping van de Pottenhaven in 1909 is dit terrein volgebouwd, waardoor de uitstraling van het pand en zijn omgeving radicaal is veranderd. De Hooikade is toen omgedoopt tot Hendrikstraat. Beeldbank Gemeentearchief Vlissingen, nr. 40.030.

dicht van de jonge Pieter Boddaert (1733–1795), de latere lector in de natuurlijke historie aan de Utrechtse Hogeschool, legt daar getuigenis van af, net als de twee bijdragen in het album van de Vlissingse schepen Rijklof Gerbrand van Goens (1713–1763) en diens echtgenote Dana Barbara Pottey (1725–1776). Via de twee bijdragen van dit echtpaar vangen we warempel een glimp op van Mauritz' persoonlijkheid. Had een Leidse studiegenoot Mauritz al eerder getypeerd als 'onkreukbaar', Pottey schetst hem nu als 'een rijk vernuft', terwijl haar man de jonge Mauritz toedicht: 'Ik ken uw nedrigheid [. . .], wars van vleijerij en opgepronkte reden.'

Hoe Mauritz' karakter ook was, feit is dat hij al een jaar na zijn komst naar Vlissingen er in slaagde om tot Schepen van de stad te worden benoemd. Zijn adres was toen 'Out-Timmerwerff'. In 1758 werd hij tevens Raad van Vlissingen, nadat zijn broer Bernard dat ambt had neergelegd ten gunste van zijn jongste broer. Op dat moment kon Johannes Mauritz zich al twee dienstboden permitteren. In 1760 dingt hij met succes naar de hand van Sara Clijver (1732-1817), de tweede dochter van stadssecretaris Jacob Clijver (1695-1763) en Elisabeth d'Ailly. Met een broer van de bruid, Everardus Clijver (1729-1802), had Johannes in Leiden gestudeerd. Deze was raad en schepen en zou in 1764 burgemeester van de stad worden. Een jongere broer, Pieter Jacob Clijver (1743-1819), was dokmeester van Vlissingen en zou eveneens meermalen burgemeester van de stad worden. Zeker zo belangrijk waren Mauritz' nieuwe zwagers: Anthony Pieter van Dishoeck (1709-1767), ge-

huwd met Dina Jacoba Clijver (1725-1798), en Lucas Frederik Schorer (1723-1771), gedeputeerde vanwege Vlissingen in de Generaliteits Rekenkamer, gehuwd met Willemina Clijver (1735-1795). Met dit huwelijk was Mauritz' positie binnen de Vlissingse elite veilig gesteld.²⁰ Immers, in de achttiende-eeuwse samenleving waren patronageverhoudingen binnen de regerende klasse allesbepalend.²¹

Dan, in december 1762, sterft broer Bernard Mauritz zeer onverwacht, waarmee het lucratieve ambt van rentmeester van de stadhouderlijke domeinen te Vlissingen vrijkomt. Johannes Mauritz aarzelt geen moment. Veertien dagen later is hij al in plaats van zijn broer aangesteld, en ook diens woonhuis neemt hij later over. Alleen Bernards speelfhof gelegen aan de stadssingel en diens koetsen met 'twee schoone paarden' worden publiek verkocht.²² Verder gaat het leven gewoon door. Wanneer in 1766 stadhouder Willem V op zijn beurt wordt ingehuldigd als Markies van Vlissingen en Veere, dan zorgt Johannes Mauritz er voor dat het *Mauritzhuis* opnieuw opvalt door een barokke illuminatie. In zijn beschrijving van de feestelijkheden geeft predikant Jona Willem te Water een uitgebreide beschrijving van deze 'met levendige verwen' geschilderde ereboog, hoewel die wel iets bescheidener was dan degene uit 1751. De nieuwe boog was slechts half zo breed als de oude en ook anders qua uitvoering. Een ontwerp dat op die eerdere versie voortborduurde blijkt door Johannes Mauritz te zijn verworpen.²³ Volgens Te Water stonden op de hoeken van de uiteindelijk gecreëerde ereboog twee vazen met vruchtdragende 'Oranjeboomen', 'in rocalje geschilderd'. Naast de ingang lag aan weerskanten een Nederlandse leeuw, 'kenbaar aan zijne zeven pijlen' en een vrijheidshoed. Verder waren in de boog verschillende prijzende teksten aangebracht op met lijnolie doorzichtig gemaakt papier. Deze zogenoemde 'chas-

20 Dit in tegenstelling tot de ongestudeerde Willem Mauritz (1714-1782), een broer van Bernard en Johannes Mauritz, die in 1759 te Vlissingen in het huwelijk trad met de uit Middelburg afkomstige Jacoba de Keulenaar (1735-1818), dochter van Jan de Keulenaar, weesvader van een school in de Brakstraat en Apollonia Musch. Zij kregen drie kinderen, van wie slechts een dochter (Geertruid Maria) de volwassenheid bereikte. Als weduwe was Jacoba de Keulenaar van 1777-1805 te Vlissingen werkzaam als collectrice van de belastingen op het gemaal. Naar het zich laat aanzien hebben de broers Willem en Johannes na het overlijden van hun broer Bernard geen – of slechts minimaal – contact onderhouden.

21 Vgl. L. Kooijmans, *Vriendschap en de kunst van het overleven in de zeventiende en achttiende eeuw*. Amsterdam, 1997.

22 *Amsterdamse courant*, 13 januari 1763; *Middelburgsche courant*, 4 januari 1763; 15 & 19 maart 1763.

23 J.W. te Water, *Plechtige inhuldiging van [...] Willem den vyfden als Erf-heer van Vlissingen*. Middelburg, 1767, 86. Zie voor het niet uitgevoerde ontwerp. Rijksprentenkabinet Amsterdam, objectnr. RP-T-00-3696.

Niet uitgevoerd ontwerp door de (Amsterdamse?) huisschilder Jan de Bruyn voor een erepoort bij het huis van Johannes Mauritz ter gelegenheid van de inhuldiging in 1766 van Willem V als erfheer van Vlissingen. Boven de deur het borstbeeld van prins Willem V met de letters P.W.V. met daaronder een zeegezicht met een schip op de rede van Vlissingen. Op elk van de twee hoeken staat een waterspuwende zwaan (symbool van eeuwige trouw) identiek aan de zwanen uitgebeeld in de praalboog van Bernard Mauritz uit 1751. Rijksprentenkabinet Amsterdam.

sinetten' konden met flambouwen vanaf de achterzijde worden belicht. Verder waren in de ereboog drie 'hoornen des overvloeds', een 'oranjeblom' en het wapen van de stadhouder verwerkt. Het geheel werd bekroond door een Oranjeboom in een pot. Tenslotte waren er 225 lampions, die ervoor zorgden dat de ereboog 's avonds luisterrijk werd verlicht. Met zijn verlichte ereboog deed Johannes Mauritz niet onder voor de illuminaties van zijn zwagers Clijver, Schorer en Van Dishoeck, waaraan Te Water maar nauwelijks aandacht besteedde.²⁴

24 Te Water, *Plechtige inhuldiging*, 86-88. Van Dishoeck bijvoorbeeld had zijn stadspaleis – het in 1986 gesloopte Van Dishoeckhuis – slechts voorzien van twee kleine chassinetten. Wat hem betreft moesten de oliepotjes rond de kozijnen maar voldoende zijn. Zie voor de illuminatie van het *Van Dishoeckhuis*, Rijksprentenkabinet Amsterdam, objectnr. RP-T-00-3697.

In de volgende jaren rees de ster van Johannes Mauritz nog verder. Na tien keer het schepenambt te hebben bekleed werd hij in 1772 warempel ook genomineerd voor het ambt van burgemeester, een duo-baan die in Vlissingen bij toerbeurt werd bekleed. En inderdaad, na het aftreden van zwager Evert Clijver in juni 1772 werd Mauritz door de stadhouder in diens plaats benoemd.²⁵ Tot de zomer van 1789 zou Mauritz dit ambt elf keer vervullen, waarvan viermaal als eerste burgemeester.²⁶

Het culturele leven in Vlissingen rond 1760

Juist in de jaren waarin Johannes Mauritz' carrière tot wasdom kwam maakte Vlissingen een culturele bloeiperiode door. Zo was er in 1753 door de Vlissingse reder, schepen en literator Jean Guépin (1715-1766) een Taal- en Dichtlievend Kunstgenootschap opgericht onder de zinspreuk Conamur Tenues Grandia ('Wij kleinen streven het grootste na'). Leden waren onder meer de bovengenoemde Rijklof Gerbrand van Goens en Lucas Frederik Schorer. Het ging erom in gezonde naijver elkaar te beschaven en op die manier de Nederlandse taal te zuiveren en daarvoor regels vast te leggen.²⁷ Dat gezelschap verliep rond 1764, waarna Guépin samen met een aantal anderen een 'Nederduitsch leesgezelschap' oprichtte dat eenmaal per maand bijeenkwam. Een jaar later, in juli 1765, werd op initiatief van Guépin ook een het Franse leesgezelschap gesticht, waaruit in 1769 het Zeeuws Genootschap is voortgekomen.

De vraag is allicht of Johannes Mauritz bij (een van) deze genootschappelijke initiatieven was betrokken. Gezien zijn interesse in de dichtkunst zou men verwachten van wèl. In zijn album prijken immers inscripties van drie leden van Conamur Tenues Grandia, te weten twee uit 1754 van de Vlissingse raden Rijklof Gerbrand van Goens en Lucas Frederik Schorer (Mauritz' zwager), en een uit 1756 van Anthony Pieter Lambrechtsen (1727-1792), de baljuw van Vlissingen. Bovendien dienden Jean Guépin en Johannes Mauritz in deze jaren gelijktijdig als

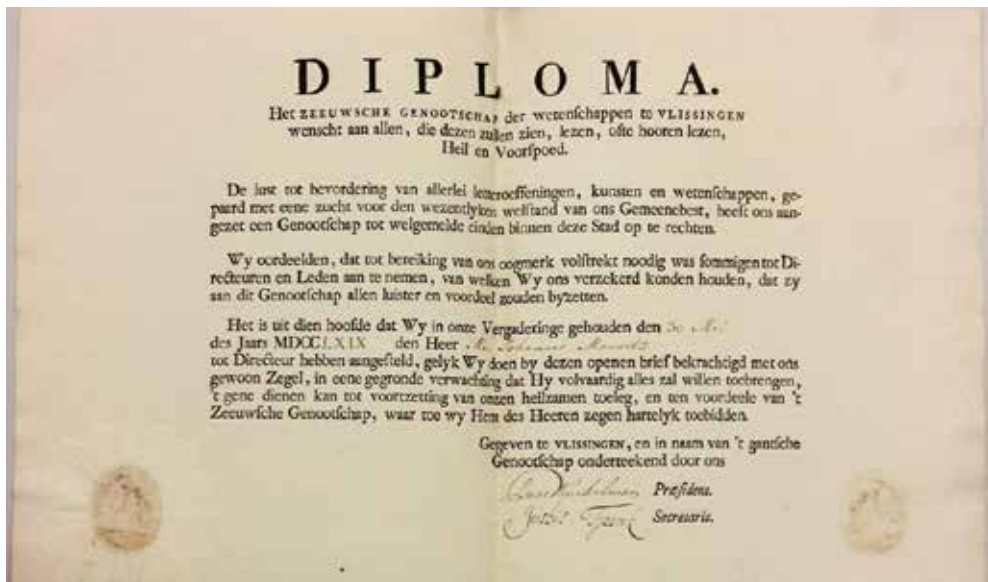
25 *Nieuwe Nederlandsche Jaerboeken* 7, 1772, 612; *Haarlemse Courant*, 11 juni 1772.

26 Johannes Mauritz was schepen van Vlissingen in de jaren 1755-1756, 1758-1759, 1761-1762; 1764-1767; raad vanaf 1758, tweede burgemeester in 1772, 1775-1776, 1777, 1786, 1788-1789; eerste burgemeester 1773-1774, 1780, 1782, 'Rentmeester van 's Heeren Domeijnen van Vlissingen' 1763-1781. Namens Vlissingen nam Mauritz in 1772 ook zitting in de Staten-Generaal te De Haag. Zie C.A. van Woelderden, Lijst van Baljuws, Burgemeesters, Schepenen, Raden, Pensionarissen, Secretarissen en Rentmeesters van Vlissingen. In: *Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie*, 1948, 15-45.

27 Mijnhardt, *Tot Heil van 't Menschdom*, 128.

schepen van Vlissingen.²⁸ Mauritz kende de betrokkenen bij dit Taal- en Dichtlievend Kunstgenootschap dus duidelijk van nabij. Maar zeker is Mauritz' participatie allerminst. Van de genoemde gezelschappen zijn geen ledenlijsten overgeleverd en Mauritz nam in elk geval *geen* deel aan de Franse leessociëteit. De leden daarvan waren immers van meet af aan lid, dan wel Directeur van het Zeeuws Genootschap. Mauritz kwam pas bij dit genootschap toen de voorbereidingen tot de oprichting al lang en breed achter de rug waren.²⁹ Van de dertien leden van de Franse leessociëteit hoorde alleen de predikanten Justus Tjeenk en Jan Jacob Brahe aantoonbaar tot het netwerk van Mauritz, want hun beider inscripties, uit respectievelijk januari en juni 1768, zijn de laatste die in zijn vriendenboek staan opgetekend.

Een jaar later, op 30 mei 1769, werd Mauritz tegelijk met zijn zwager Evert Clijver benoemd tot Directeur van het – toen nog maar twee maanden oude – Zeeuws Genootschap der Wetenschappen. Eerste secretaris Tjeenk had hen bei-

Diploma van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen voor Johannes Mauritz, 30 mei 1769. Gemeentearchief Vlissingen, FA Mauritz, inv. nr. 5152.

28 Johannes Mauritz was schepen van Vlissingen in de jaren 1755-1767; Jean Guépin was schepen van 1753-1766.

29 Mijnhardt, *Tot Heil van 't Menschdom*, 138. De Franse leessociëteit bestond kort na de oprichting uit zes regenten, vijf predikanten en twee artsen.

den voorgedragen. De brief die Mauritz daarna aan Tjeenk stuurde om voor dit alles te bedanken doet vermoeden dat Mauritz zich tot die tijd afzijdig had gehouden van alle genootschappelijke ontwikkelingen in Vlissingen. Want Mauritz schrijft dat hij 'niet sonder groote verwondering' van zijn voordracht had vernomen.³⁰ Waarom zou die 'verwondering' nodig zijn wanneer Mauritz in eerdere initiatieven had geparticipeerd? Aan Tjeenk maakte hij in elk geval zijn 'genoegen' met de benoeming kenbaar en beloofde hij om 'soo veel [als] doenlijk' is 'het heilsaam oogmerk van deese societeijt' te ondersteunen, en 'met de andere heeren Directeuren mede te werken aan al het geene tot opbouwning van dit loffelijk genootschap strekken kan.' In de daaropvolgende vergaderingen van Directeuren is Mauritz dan ook trouw aanwezig.³¹

Johannes Mauritz als geschiedvorser

Vanwege zijn positie als magistraat in de stedelijke regering van Vlissingen was Mauritz voorgedragen als Directeur van het Zeeuws Genootschap, en *niet* als Lid. In het Nederlandse genootschappelijke veld droegen de Directeuren van een genootschap zorg voor de financiering van de activiteiten en waren de leden verantwoordelijk voor de inhoud. Directeur zijn van een wetenschappelijk genootschap verleende je vooral status. Als Directeur was je dus niet zozeer bestuurslid van een organisatie, maar veeleer een (financiële) mecenas. Zo diende iedere Directeur van het Zeeuws Genootschap jaarlijks een bedrag van tien Zeeuwse Rijksdaalders (= fl. 260,-) te voldoen, voor die dagen een kapitaal bedrag. Niettemin, wel beschouwd had Mauritz ook tot lid benoemd kunnen worden, want in zijn functie als schepen en later ook als burgemeester had hij zich ontpopt als een heuse geschiedvorser.³² In tal van hedendaagse Zeeuwse archieven zijn nog steeds sporen te vinden van zijn grote ijver om historische gegevens uit oudere documenten boven water te halen en in eigen hand vast te leggen. Het aantal notities is dusdanig groot dat de vraag gewettigd is of Mauritz wellicht van plan was om ooit een geschiedenis van Vlissingen te schrijven. Maar net zomin als er een dichtwerk van zijn hand is te vinden, evenzo is er nergens een spoor van

30 FA Mauritz, inv. nrs. 5152-5153: Johannes Mauritz aan Justus Tjeenk, 2 juni 1769. Zie aldaar ook Tjeenks aanbiedingsbrief met Mauritz' diploma van 30 mei 1769.

31 Na zijn benoeming in mei 1770 is Mauritz aanwezig op de vergaderingen van Directeuren van 25 september 1770, 5 maart 1771, 20 september 1771, 17 maart 1772. ZA, Archief KZGW, inv. nr. 3-4: notulenboeken 1769-1772.

32 Al in 1752 verzamelde Johannes Mauritz genealogische gegevens. Zie: *Wapenheraut*, 1902, 367; ibidem, 1916, 367-368.

een dergelijke tekst – of een aanzet daartoe – te vinden. Wel wordt Mauritz door tal van contemporaine Zeeuwse auteurs bedankt voor het ruimhartig aanleveren van geschiedkundige gegevens. Dat begint in 1758 met de Vlissingse predikant Godewardus Vrolikhert die in zijn boek *Vlissingsche Kerkhemel* Mauritz uitvoerig dank zegt voor genealogische informatie uit zeventiende-eeuwse stukken.³³ Vergelijkbare dankbetuigingen voor verstrekte hulp of geschiedkundige informatie is te vinden in publicaties van de Middelburgse dominee Adrianus 's Gravezande (1769), diens Vlissingse collega Jan Jacob Brahé (1773) en zijn Veerse evenknie Josua van Iperen (1774 en 1777).³⁴ Ook de rector van de Latijnse School van Vlissingen, Didericus van Cruisselbergen, betuigt zijn dankbaarheid in zijn door het Zeeuws Genootschap bekroonde prijsverhandeling over 'Oudheden in Zeeland' (1770), evenals de latere raadpensionaris Laurens Pieter van de Spiegel in diens studie over de Unie van Utrecht (1780).³⁵ Zeer uitgebreid is Mauritz' bijdrage aan een de 1767 gepubliceerde beschrijving van de inhuldiging van Willem V als Erfheer van Vlissingen door de predikant Jona Willem te Water. De daarin opgenomen naamlijst van alle vroegere ambtsdragers van Vlissingen, zoals baljuws, burgemeesters, schepenen, raden en dergelijke, legt getuigenis af van de vele dagen en weken die Johannes Mauritz in het oud-archief van die stad moet hebben doorgebracht.³⁶

33 G. Vrolikhert, *Vlissingsche kerkhemel, of levensbeschryving van alle de hervormde leeraren, die, sedert den afval van Spanjen [in] 1572, tot op dezen tyd, in de Nederduitsche kerke van Vlissingen gearbeidt hebben*. Vlissingen, 1758, 117. Zie ook FA Mauritz, inv. nr. 5079: aantekeningen op de *Vlissingsche kerkhemel* door Godewardus Vrolikhert, 1758. (c. 1770).

34 A. 's Gravezande, *Twee honderd jarige gedachtenis van het eerste synode der Nederlandsche kerken onder het kruis*. Middelburg, 1769, 92; J.J. Brahe, *Vlissings eeuw-vreugde, op den twee-honderdsten geboortedag harer vryheid*. Vlissingen, 1773, 191, 242; J. van Iperen, *Historische redenvoering, bij het ontdekken der gedenknaalde; opgericht ter eere van Joannes van Miggrode*. Amsterdam 1774, 62, 172; J. van Iperen, *Kerkelyke historie van het psalm-gezang der Christenen, van de dagen der apostelen af, tot op onzen tegenwoordigen tyd toe*. Amsterdam, 1777, 85, 98, 140, 241, 243.

35 D. van Cruisselbergen, Antwoord op de vrage voorgesteld door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen: welke zyn de bewoners van Zeeland geweest tot aan de vyftiende eeuw; hoedanig waren hunne zeden en godsdienstplichten; en welke voortgang hebben de fraaije letteren, kunsten, en wetenschappen onder dezelve gehad? In: *Verhandelingen uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen* 2, 1771, 17; L.P. van de Spiegel, *Bundel van onuitgegeeven stukken, dienende ter opheldering der vaderlandsche historie en regeeringsform, en voornaamelyk der historie van de Unie van Utrecht*, deel 1. Goes, 1780, 256.

36 Te Water, *Plechtige inhuldiging*. Lijst met 13 ongenummerde pagina's aan het einde van dit boek.

De lobby voor de aanschaf van een innovatieve microscoop

Een jaar na zijn benoeming tot Directeur van het Zeeuws Genootschap kreeg Johannes Mauritz het verzoek van secretaris Tjeenk om op maandag 19 november 1770 naar een bijzondere genootschapsbijeenkomst te komen 'ten huize van onzen Praesident' (d.w.z. de Vlissingse burgemeester Izaäk Winckelman). Opmerkelijk genoeg wordt deze bijeenkomst niet vermeld in het officiële notulenboek van het genootschap. Het ging dan ook om iets uitzonderlijks, te weten de demonstratie van een nieuw type microscoop, gemaakt door een zekere Dellebarre. De uitnodiging aan Mauritz ging vergezeld van de afschriften van drie brieven die in het genootschapsarchief ontbreken, maar die wel in het familiearchief Mauritz bewaard zijn gebleven.³⁷ Uit die correspondentie blijkt dat de bijeenkomst het gevolg was van een initiatief van de Amsterdamse koopman en naturaliaverzamelaar Pieter Cramer. Deze was pas kort tevoren, in Mauritz' bijzijn, tot Directeur van het Genootschap benoemd. Al een week na zijn benoeming stuurde Cramer een brief aan Tjeenk waarin hij dit 'nieuw saamenstel van een microscoop' aan het Genootschap aanbeval.³⁸ Hij had het instrument zelf 'geëxamineert' en had het 'in zijn werking overheerlijk gevonden.' Een aantal andere liefhebbers in Amsterdam waren eveneens zeer onder de indruk van wat de microscoop presteerde en vele van hen hadden dan ook een exemplaar besteld. Nu had de genoemde 'Heer Dellebarre' zich bereid verklaard om naar Zeeland te komen om ook daar zijn microscoop te demonstreren. Cramer twijfelde er niet aan of de 'Heren Liefhebbers' daar 'zouden 'met veel vergenoeginge' zo'n bijeenkomst bijwonen.

De voortvarende Cramer had er ondertussen al voor gezorgd dat ook diens vriend, de uit Vlissingen afkomstige Pieter Boddaert, een aanbevelingsbrief schreef.³⁹ Boddaert was inmiddels lector in de natuurlijke historie te Utrecht geworden en was al vóór de officiële oprichting tot lid van het Zeeuws Genootschap benoemd. Boddaert bevestigde wat Cramer had geschreven. De microscopen van Dellebarre kenden volgens hem hun weerga niet. Niemand in Utrecht, Amsterdam of Den Haag had zoiets eerder gezien. De vergroting die het instrument leverde was ongekend groot en ook het gezichtsveld was breder dan bij andere mi-

37 FA Mauritz, inv. nrs. 5152-5153: Tjeenk aan Mauritz, 17 november 1770.

38 ZA, Archief KZGW, inv. nr. 58: Cramer aan Tjeenk, 4 oktober 1770. Een paar dagen eerder, op 1 oktober 1770 had Cramer al een brief geschreven om te bedanken voor zijn benoeming tot Directeur van het Zeeuws Genootschap.

39 FA Mauritz, inv. nrs. 5152-5153: Boddaert aan Tjeenk, 5 oktober 1770.

croscopen. Mocht het Zeeuws Genootschap een verzameling van instrumenten willen aanleggen, dan zou dit instrument beslist aanbeveling verdienen.

Eind oktober 1770 kreeg Tjeenk een derde aanbevelingsbrief in handen die ook voor het Zeeuws Genootschap was bestemd, maar die hem via een omweg had bereikt.⁴⁰ Ook deze briefschrijver, de Leidse naturaliaverzamelaar Pieter Boyer, was lyrisch over Dellebarre's microscoop. Dit nieuwe type 'overtreft alles wat tot heeden toe soo in Engeland als elders bekend is', zo liet Boyer weten. Het instrument was al onderzocht door de 'Maatschappijen van Haarlem en Rotterdam' en ook de Leidse professoren hadden het instrument 'na een nauwkeurig onderzoek' goedgekeurd. Inmiddels had de maker twee microscopen geleverd aan 'het kabinet van sijne Doorluchtige Hoogheijd' en deze had daarvan 'een voldoende getuigschrift' verstrekt.⁴¹ Dellebarre zou zich nu ook graag presenteren 'bij de Zeeuwsche Maatschappij' om hen 'sijne uitvinding' te communiceren.

Al met al ging het dus in feite om een commerciële lobby voor een instrument dat pas in het voorjaar van 1770 tot stand was gekomen, maar waarvan de roem inmiddels een hoge vlucht had genomen. De microscoop was in Den Haag ontwikkeld door Louis François Dellebarre (1726-1805), een Frans staatsburger uit Abbeville in Picardië, in samenwerking met William Eastland (1702-1787), een optisch instrumentmaker die in 1768 uit Engeland was gevlucht om vervolging wegens patentbreuk te voorkomen.⁴² Het ging om een microscoop met een nieuw samengesteld oculair, bestaande uit vier onderling uitwisselbare lenzen met verschillende brandpuntsafstanden. Daardoor konden verschillende vergrotingen worden verkregen evenals een groter gezichtsveld.⁴³

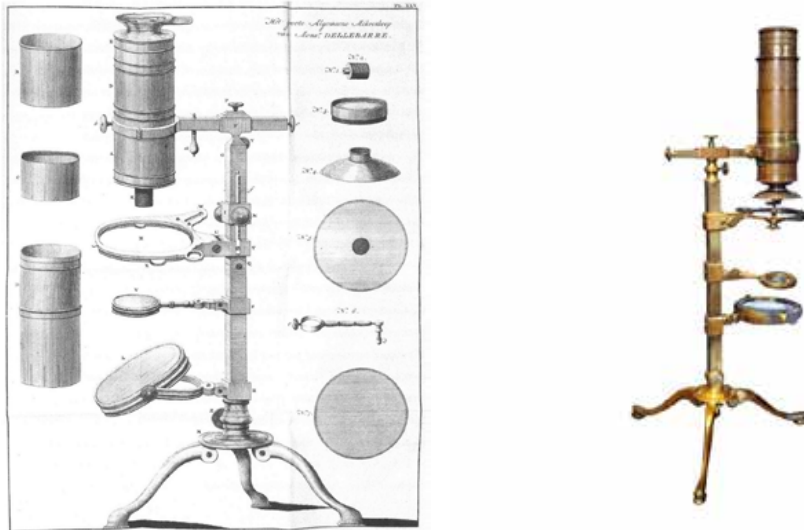
Mauritz' reactie op Tjeenks verzoek was kort maar krachtig. Hij bedankte de secretaris voor 'de lecture van de recommandatie brieven', maar volstond met de mededeling dat 'indien de preuven met de rapporten overeenkomen, dan geloove

40 Deze brief was oorspronkelijk verzonden aan Johannes Jacobus Loke (1736-1836), honorair pensionaris van Vlissingen, en sinds 1769 boventallig lid van het Nederduits leesgezelschap.

41 Koninklijke Bibliotheek, Den Haag, inv. nr. 131F14: rekening, 3 september 1770: 'Quittanciën' van de bibliotheek en het kabinet van Willem V.

42 Zie H.J. Zuidervaart, *The Evasion of Dollond's Notorious Patent on the Achromatic Telescope by the Move to the Dutch Republic of the Instrument Makers Eastland and Champneys*. In: *Bulletin of the Scientific Instrument Society* no. 128, 2016, 24-35.

43 Dellebarre had ook de pretentie dat zijn microscoop achromatisch was, d.w.z. geen kleurschifting vertoonde omdat zijn oogglazen uit een combinatie van kroon- en flintglas bestonden, maar aangezien de primaire lens, het objectief, niet achromatisch was, berust deze claim op een fundamenteel gebrek aan inzicht in het probleem van kleurschifting.

‘Groote Algemeene Achromatische Microscop’ door F.L. Dellebarre. Links: Gravure uit H. Baker, *Het Microscop gemakkelijk gemaakt*, 3e druk (Amsterdam 1778), pl. XXV | Rechts: exemplaar uit de collectie van het Musée d’histoire des sciences de la Ville de Genève, inv. nr. MHS 376.

het niet ondienstig zal wezen als het genootschap een stelsel daarvan opdoet.⁴⁴ Maar in tegenstelling tot de Hollandsche Maatschappij verzamelde het Zeeuws Genootschap geen instrumenten. Hoe de bewuste bijeenkomst is verlopen valt niet meer te achterhalen, al is wel duidelijk dat Dellebarre een aantal ‘Heeren Liefhebbers’ uit Zeeland heeft kunnen interesseren. De Middelburgse koopman Leendert Bomme, bijvoorbeeld, actief lid van het Zeeuws Genootschap sinds 1768, maar ook medeoprichter van het lokale Natuurkundig Gezelschap en de Middelburgse Tekenacademie, liet aan Tjeenk weten dat ‘Mons. Dellebarre opticien’ niet genoeg kon worden gestimuleerd om verder onderzoek te doen. Hij had ‘met verscheyde liefhebbers’ Dellebarre’s microscoop ‘met verwondering beschoudt’ en had er inderdaad ook zelf een besteld.⁴⁵ Anderen volgden dit voorbeeld, waaronder de Middelburgse Directeuren Johan Adriaen van de Perre en Egbert Philip van Visvliet, maar ook niet met het Genootschap verbonden Zeeuwen kochten een exemplaar, zoals Cornelis de Cliever, koopman te Middelburg

44 FA Mauritz, inv. nrs. 5152-5153: Mauritz aan Tjeenk, 18 november 1770.

45 ZA, Archief KZGW, inv. nr. 58: Leendert Bomme aan Justus Tjeenk, 17 november 1770. Zie ook *Catalogus van [...] een menigte [...] instrumenten [...] nagelaten door den Heere Leendert Bomme*. Middelburg, 1788, instrument nr. 5.

en Gillis Hermanus Middelaar, kiesheer en weesmeester aldaar.⁴⁶ En Mauritz? Die had vermoedelijk meer aan zijn hoofd. Zijn dochter Elisabeth was net twee weken oud en na drie eerder als baby overleden kinderen was het leven zo al spannend genoeg.⁴⁷

Rivaliteit uit Amsterdam?

Op zichzelf lijkt de demonstratie van Dellebarre's microscoop niets te maken te hebben met Mauritz' schenking van naturalia, een half jaar later. Echter, het initiatief van Pieter Cramer, de aanstichter van Dellebarre's Zeeuwse demonstratie, stond niet op zichzelf. Cramer maakte deel uit van een groep van zeven Amsterdamse Directeuren die juist op dat moment bezig waren met de oprichting van een Amsterdamse afdeling van het Zeeuws Genootschap. Dit voornemen was afkomstig van de ontwerper van de genootschapspenning, Cornelis Ploos van Amstel. Deze had begin september 1770 bij Tjeenk gepolst of er bezwaren zouden zijn tegen het houden van Amsterdamse bijeenkomsten van Directeuren van het Genootschap.⁴⁸ Ploos vond het vervelend dat hij door de afstand tot Zeeland verhinderd was om de vergaderingen van het Genootschap bij te wonen, en als ontwerper van de genootschapspenning wilde hij wel zijn betrokkenheid tonen. Ja, als Directeur voelde hij zich verplicht om 'het myne tot het welzyn der Zeeuwsche Maatschappij toe te brengen'.⁴⁹ Zijn initiatief werd gesteund door mede-Directeur Paul Hurgronje, gecommitteerde van Zeeland bij de Admiraliteit te Amsterdam. Vermoedelijk om dat initiatief meer gewicht te geven was op 25 september 1770 het aantal directeuren te Amsterdam al vergroot van twee tot zeven. Bovenge-noemde Pieter Cramer, een ras-Amsterdammer, was een van de nieuw benoemden. De anderen waren Jan Jacob Hartsinck (1716-1779), president-hoofdparticipant van de West-Indische Compagnie; Willem van der Meulen (1717-1808),

46 *Catalogus van [...] een en uitmuntend kabinet van natuurkundige werktuigen [...] nagelaten door Mr. J.A. van de Perre*. Middelburg, 1798, instr. nrs. 121 en 122; *Catalogus van [...] een en uitmuntend kabinet van natuurkundige werktuigen [...] nagelaten door Mr. E.P. van Visvliet*. Middelburg, 1799, instr. nrs. 45 & 47; *Catalogus van [...] Nederduitsche boeken [...] en extra fraayheden [...] nagelaten door Cornelis de Cliever*. Middelburg, 1775, instr. nr. 1; *Catalogus van [...] boeken [...] waarbij een schoone partij [...] byzonderheden [...] nagelaten door Gillis Hermanus Middelaar*. Middelburg, 1778, bijz. nr. 5.

47 Dochter Elisabeth Mauritz was op 28 oktober 1770 geboren. Uiteindelijk zou ook zij jong komen te overlijden, kort na haar belijdenis in de kerk van Vlissingen op 22 september 1786. Drie eerdere kinderen waren kort na de geboorte in resp. 1761, 1762 en 1763 bezweken.

48 Ploos van Amstel, Ploos van Amstel en de eerste jaren van het genootschap, 203-206.

49 *Ibidem*, 200.

Links: Isaac Winckelman (1723-1796), president van het Zeeuws Genootschap. (Uitsnede van zijn portret door Jan Palthe in het Zeeuws Museum, inv.nr. G1655). Rechts: Willem van der Meulen (1717-1808). Uitsnede van een – slecht bewaard gebleven – regentenstuk van het Amsterdamse Oudezijds Huiszittenhuis door Jan Maurits Quinkhard. Amsterdam Museum, inv.nr. SA 987.

koopman, maar vooral naturaliEVERZAMelaar; Pieter Clockener (1720-1795), reder op de walvisvaart en schutter en Jan Cornelis Radermacher (1732-1791), ontvanger bij de Amsterdamse admiraliteit. Van hen was alleen Radermacher een Zeeuw.

De oprichtingsvergadering van deze Amsterdamse afdeling van het Zeeuws Genootschap vond plaats op 1 december 1770, ten huize van Cramer. Daar werd de opzet van het departement besproken, werd een reglement samengesteld en een bestuur gekozen. Daarna werd op 7 januari 1771 de eerste officiële vergadering gehouden. Echter, daarmee liep men in Amsterdam wel voor de troepen uit, want pas eind 29 januari 1771 kwam de Amsterdamse aanvraag tot goedkeuring in Vlissingen ter tafel. Na ingewonnen advies van een commissie geleid door president Isaac Winckelman werd die goedkeuring uiteindelijk op 5 maart 1771 gegeven, maar wel na de nodige aarzelingen. Voor zo'n onderafdeling bestond immers nog nergens een precedent. Daarom werd bedongen dat in Zeeland woonachtige Directeuren desgewenst in Amsterdam mee konden vergaderen. Dit beding doet vermoeden dat men in Vlissingen de Amsterdammers wel erg voortvarend te werk vond gaan. In april 1771 ging president Winckelman persoonlijk in Am-

sterdam poolshoogte nemen. Hij woonde er een vergadering bij, waarin door alle aanwezigen werd verzekerd dat men ‘alleen ten welzijn van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen’ werkzaam zou zijn. Over dit bezoek rapporteerde Winckelman uitgebreid in de Vlissingse vergadering van 14 juni 1771. Alles leek in orde, en in het tweede deel van de *Verhandelingen* werd het Amsterdamse initiatief tot het houden van ‘een driemaandelyksche bijeenkomst’ dan ook wereldkundig gemaakt.⁵⁰

Echter, in Amsterdam had Winckelman ook kennis gemaakt met de Amsterdamse koopman Willem van der Meulen (1717-1808), de man die per 1 januari 1772 zou aantreden als de nieuwe president van het Amsterdamse departement.⁵¹ Van der Meulen stond wijd en zijd bekend als een gepassioneerde verzamelaar van naturalia. Toen diens collectie tien jaar later geveild werd bevatte die bijna vijfduizend objecten.⁵² Het heeft er alle schijn van dat Winckelman tijdens zijn bezoek gehoord heeft – of zag aankomen – dat Van der Meulen spoedig met een schenking van enige doubletten uit zijn collectie voor de dag zou komen. Stond Van der Meulen immers niet wijd en zijd bekend om zijn vrijgevigheid? Hij had al een aantal ‘keurlyke metaal- en mineraal-ertsen’ aan de Amsterdamse Hortus Medicus geschonken en ook zijn Zeeuwse vriend Pieter Boddaert zou later over hem schrijven dat hij nooit uit Van der Meulens woning vertrok ‘zonder vermeerdering van kennis en bezit’.⁵³ De Duitse geleerde Heinrich Sanders noteerde na zijn bezoek aan Van der Meulen zelfs dat hij diens gulheid uiterst opmerkelijk vond in een land waar ‘kopen en verkopen en het streven naar verzamelen en fi-

50 *Verhandelingen* 2, 1771, xxxviii.

51 Willem van der Meulen was sedert 1757 regent van het Amsterdamse Oudezijds Huiszittenhuis. In die hoedanigheid is zijn portret in 1758 toegevoegd aan een twee jaar tevoren door Jan Maurits Quinkhard geschilderd regentenstuk (Amsterdam Museum, inv.nr. SA 987), waarin twee staanplaatsen waren opgehouden voor nieuw te benoemen regenten. Op het moment van toevoegen was Van der Meulen 41 jaar. De andere regent, Abraham Grommé, was 35 jaar toen hij werd bijgeschilderd. Daarmee is Van der Meulen geïdentificeerd, als duidelijk de oudste van de twee staande regenten.

52 *Catalogus van een uitmuntende verzameling van voorwerpen uit de drie ryken der natuur; [. . .] Met oneindige moeite en kosten geduurende de tyd van veertig jaaren byeen verzamelt door den heere Willem van der Meulen*. Amsterdam, 1782. Hierin staan in bijna 300 pagina's beschreven: 614 flessen met preparaten ‘op liquor’, 25 anatomische preparaten, 610 insecten, 1302 hoorns en doubletschelpen, 462 opgezette viervoetige dieren, 35 goudertsen, 994 overige ertsen en kristallen, 456 edele en andere gesteentens (mineralen en versteningen), 216 ‘konstwerken en rarieteyten’ en tenslotte 68 boogkabinetten en kasten.

53 P. Boddaert, *Kort begrip van het zamenstel der natuur; [. . .] van den heer C. Linnaeus*. Amsterdam, 1783, ‘opdracht’. Zie ook: J. Wagenaar, *Amsterdam, in zyne opkomst, etc.*, deel 2. Amsterdam, 1765, 387.

nancieel gewin' de norm was.⁵⁴ Met andere woorden, het zag er alleszins naar uit dat binnenkort een *Hollander* met de eer zou gaan strijken de stichter te zijn van het *Zeeuwse* kabinet van naturalia.

Een georkestreerde schenking?

Is het zo gegaan? Het heeft er veel van weg. Want het lijkt geen toeval dat op de eerstvolgende vergadering van het Genootschap, eind juni 1771, Tjeenk met de boodschap komt dat hij 'in afwezigheid van Winckelman' een 'fraaije en vrij aenmerkelijke collectie' met naturalia in ontvangst had mogen nemen van de Vlissingse Directeur Johannes Mauritz. Zou het teveel zijn opgevallen wanneer Winckelman deze collectie zelf in ontvangst had genomen? Feit is dat in de genootschapsnotulen uitbundig wordt ingegaan op de schenking van Mauritz en hoe diens donatie prachtig aansloot bij de primaire doelstelling van het Genootschap, namelijk 'het verzamelen van zoodanige zeldzaamheden der natuur waerin de wijsheid en grootheid van den Schepper op het luisterrijkst worden ten toon gespreijt'.⁵⁵

Wanneer Van der Meulen in de vergadering daarna inderdaad met een eigen schenking voor de dag komt, bestaande uit 'drie doosjes met Uijtlandsche Capellen', dan wordt daar in Vlissingen nauwelijks nog aandacht aan besteed.⁵⁶ Ook in het jaaroverzicht dat Winckelman later presenteert staat deze opnieuw uitgebreid stil bij het geschenk van Mauritz en hoe deze daardoor aan het Genootschap gelegenheid heeft gegeven om 'een begin te maken met het verzamelen van zeldzaamheden der natuur waarin de wijsheid en grootheid van den Schepper op het luisterrijkst worden ten toon gesteld'. Over de tweede Amsterdamse schenking zegt hij slechts: 'Dhr. Directeur Van der Meulen heeft daer eenige uitheemse capellen bijgevoegt'.⁵⁷

Niet lang daarna verliet het Amsterdams departement. Of beter gezegd: tegen de zomer van 1772 sneed men in Vlissingen de formele band met de in Amsterdam gehouden bijeenkomsten door. Dit kwam vooral doordat men in Amsterdam weigerde om de in september 1771 nieuw benoemde Amsterdamse Directeur Pie-

54 H. Sanders, *Beschreibung seiner Reisen durch Frankreich, die Niederlande, Holland, Deutschland und Italien, in Beziehung auf Menschenkenntnis, Industrie, Litteratur und Naturkunde insonderheit*, deel 1. Leipzig, 1783, 568-569.

55 ZA, Archief KZGW, inv. nr. 3, fol. 260.

56 ZA, Archief KZGW, inv. nrs. 58: Van der Meulen aan Tjeenk, 23 juli 1771. Idem, inv. nr. 3, fol. 266: notulen 27 augustus 1771.

57 Rede Winckelman, 25 september 1771, opgenomen in het notulenboek, archief KZGW, inv. nr. 3, fol. 277.

ter van Damme (1727-1806) toe te laten tot de daar gehouden vergaderingen. Van Damme, een bekend boekhandelaar en numismaat, betoonde zich daarover zeer gepikeerd. Hij beklagde zich bij Tjeenk in een brief die in het genootschapsarchieef ontbreekt. Een bemiddelend bezoek van Tjeenk aan Amsterdam in april 1772 bracht hierin geen soelaas. In mei moest Van Damme nog steeds constateren dat tot zijn ‘verwonderinge’ hem nog nimmer was uitgelegd waarom hij niet mocht deelnemen aan de drie-maandelijkse bijeenkomsten van de ‘alhier woonende Heeren Directeuren.’⁵⁸ Tjeenk zat daar duidelijk mee in zijn maag. In de vergadering van het genootschap van 30 juni 1772 bagatelliseerde hij daarom het belang van de Amsterdamse bijeenkomsten. Met voorbijgaan aan de nog maar een jaar tevoren aangenomen reglementen schetste hij de Amsterdamse afdeling nu als ‘eene vrijwillige bijeenkomste’ van een aantal heren, ‘opgerecht zonder daer in eenigsints afhankelijk te zijn van dit Genootschap.’⁵⁹ De bijeenkomsten moesten daarom – aldus Tjeenk – voortaan beschouwd worden als een ‘domestique zaak’, waar men in Vlissingen dus niets meer in formele zin mee van doen had. Een kort bericht uit oktober 1772 is dan ook het laatste dat in Vlissingen van deze vergaderingen van Amsterdamse Directeuren is vernomen.⁶⁰ Althans, in formele zin.

Want was het toeval dat Willem van der Meulen, die als president van de drie-maandelijkse Amsterdamse bijeenkomsten fungeerde, uitgerekend vlak voor de bewuste vergadering van 30 juni 1772 voor de dag kwam met een volgende schenking van naturalia? Wilde hij wellicht toch nog wat stroop smeren? Van der Meulens brief die de nieuwe schenking van ‘ses vlessen met uijtlandse insectens en het hoofd van de Caapse Coudoe’ vergezeld, onthult echter niets over zijn beweegredenen. Blijkens de genootschapsnotulen zijn Van der Meulens naturalia onder dankzegging ‘in beleefde termen’, maar zonder verdere ophef aanvaard.⁶¹ Of de zeven Amsterdamse Directeuren na 1772 nog in vergadering bijeen zijn

58 ZA, Archief KZGW, inv.nr. 60: Van Damme aan Tjeenk, 12 mei 1772.

59 ZA, Archief KZGW, inv.nr. 4, fol. 37: notulen, 30 juni 1772.

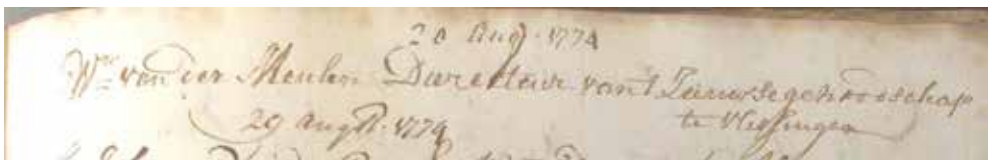
60 In oktober 1772 verzocht de geschoffeerde Pieter van Damme aan secretaris Justus Tjeenk of deze ervoor wilde zorgen dat er geen nieuwe Directeuren in Amsterdam aangesteld zouden worden. Want als deze wél toegelaten zouden worden tot ‘de cabale alhier, ofte 3-maandelijkse vergadering genaamt’, dan zou dat voor zijn ‘Persoon en Character’ enorm onaangenaam zijn. Zie: ZA, Archief KZGW, inv.nr. 60: Van Damme aan Tjeenk, 22 oktober 1772. Aan dit verzoek werd overigens geen gehoor gegeven, want op 29 oktober 1772 werd de Amsterdamse advocaat Henricus Calkoen (1742-1818) toch tot Directeur van het Genootschap benoemd.

61 ZA, Archief KZGW, inv. nrs. 60: Van der Meulen aan Tjeenk, 18 juni 1772. Idem, inv. nr. 4, fol. 37: notulen 30 juni 1772. In de *Catalogus [...] Willem van der Meulen (1782)* staat bij de ‘Anatomische Preparata’ onder nummer 15 vermeld: ‘Een paar groote Coedoehorens’. Hij schonk aan het Zeeuws Genootschap dus inderdaad een van zijn doubletten.

Links: Het hoofd met de horens van de 'Caapse coudou'. Rechts: Een fles met een van de 'uijtlandse insectens op liquor'. Beide objecten zijn op 18 juni 1772 door Willem van der Meulen aan het Zeeuws Genootschap geschonken. Zeeuws Museum, coll. KZGW, NHG 26079 en NHG98-002.

gekomen, is onbekend. Opvallend is wel dat Willem van der Meulen, in augustus 1774, tijdens zijn bezoek aan het kabinet van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem in het bezoekersboek nadrukkelijk aantekent dat hij Directeur is 'van 't Zeeuwse Genoodschap te Vlissingen'.⁶² Een band was er dus nog steeds.

Inschrijving in het bezoekersboek van het kabinet van de HMW te Haarlem door Willem van der Meulen, 'Directeur van 't Zeeuwse genootschap te Vlissingen', 20 augustus 1774.

Die band kwam in juni 1776 opnieuw tot uiting in een derde schenking door Van der Meulen, ditmaal van 'eene doos met uitlandsche en drie met inlandsche insecten, nevens twee vlesjes'. Die flesjes bleken twee preparaten op alcohol te

⁶² Noord-Hollands Archief, archief Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen, inv. nr. 475: bezoekersboek I (1772-1797). Van der Meulen schonk in 1778 een opgezet 'mannetjeszwijn van Cayenne' aan dit naturalienkabinet. Zie Sliggers & Besselink, *Het verdwenen museum*, 135.

bevatten, te weten ‘de Eijeren van den Visch Pager van de West Indien’ en een aantal ‘gestripte hagedissen met roode staarten’ uit Curaçao. Daarnaast bevatte de donatie enige losse prenten.⁶³ De reactie in Vlissingen op deze schenking is onbekend, want het notulenboek over dit tijdvak is bij de revolutie van 1787 zoekgeraakt.⁶⁴ Erg spraakmakend zal die niet geweest zijn, want in de gedrukte genootschapsverhandelingen over deze jaren wordt Van der Meulen zelfs in het geheel niet als schenker vermeld.⁶⁵ Het heeft hem dan ook niet meer tot verdere donaties geïnspireerd. Een paar jaar hierna, in 1782, werd Van der Meulen door een financieel debacle gedwongen om zijn in veertig jaar opgebouwde collectie te veilen. Ook van het Zeeuws Genootschap moest hij toen afscheid nemen. Zijn vertrek was stilzwijgend. In de *Verhandelingen* wordt zijn bedanken niet vermeld; in september 1782 komt zijn naam eenvoudigweg niet meer voor op de lijst van Directeuren.⁶⁶ Willem van der Meulen zou dit alles nog lang overleven. Hij overleed pas in 1808 op 91-jarige leeftijd, ‘na een langzaam verval van krachten.’⁶⁷

Alles overziende is het op zijn minst opmerkelijk dat de eerste schenking van naturalia aan het Zeeuws Genootschap afkomstig was van de verder weinig spraakmakende Johannes Mauritz. Niets in zijn biografie wijst er op dat hij een dergelijke belangstelling bezat. In zijn netwerk zaten weliswaar enkele dichters met natuurhistorische interesse, te weten Johann Christian Cuno, Johannes Eusebius Voet en Pieter Boddaert, maar in hun inscripties in Mauritz’ album maken daarvan totaal geen gewag.⁶⁸ Men zou zich zelfs kunnen afvragen of de in 1771

63 ZA, Archief KZGW, inv. nr. 61, fol. 25: Van der Meulen aan Tjeenk, 5 juni 1776. Zie ook idem, inv. nr. 5, fol. 338-339: lijst Lafont, fol. 11 (28 juni 1776).

64 ZA, Archief KZGW, inv. nr. 5, fol. 338-339: notulen 30 oktober 1787.

65 J. Tjeenk, *Historie van het Zeeuwsch Genootschap*. In: *Verhandelingen uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen* 5, 1776, L-LIV en 6, 1778, XVII-LXV.

66 J.W. te Water, *Historie van het Zeeuwsch Genootschap*. In: *Verhandelingen uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen* 9, 1782, VI-XIII, LXI: ‘Naamlyst’.

67 Advertentie *Amsterdamse courant*, 20 augustus 1808. Zijn handel in ‘kalk en steen’ had hij tot op hoge leeftijd voortgezet. Zie: *Amsterdamse courant*, 6 augustus 1803.

68 Johann Christian Cuno (1708-1783) kweekte op zijn buitenverblijf *Namaals beter* te Haarlem diverse zeldzame gewassen. Linnaeus heeft de plantensoort ‘Cunonia’ naar hem vernoemd. Johannes Eusebius Voet (1706-1778) was sinds 1726 lid van het Dordtse gezelschap van *Liefhebbers van Neptunus Kabinet*. Hij genoot ook bekendheid als entomoloog. Pieter Boddaert (1733-1795), lector aan de Utrechtse Academie, bezat ook een groot kabinet met naturalia. Zie: J. Kuijlen, C.S. Oldenburger-Ebbers & D.O. Wijnands, *Paradisus Batavus. Bibliografie van plantencatalogi van onderwijstuinen, particuliere tuinen en kwekerscollecties in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden (1550-1839)*. Wageningen, 1983, 34 en P. Smit, *Hendrik Engel’s alphabetical list of Dutch zoological cabinets and menageries*. Amsterdam, 1986, nrs. 161 (P. Boddaert) en 1621 (J.E. Voet).

geschonken collectie überhaupt wel van Mauritz afkomstig was. Wanneer mijn veronderstelling juist is dat die schenking georkestreerd is om de prioriteit van de stichting van een naturaliënkabinet voor Vlissingen te behouden, dan kan de collectie hem ook door derden ter hand zijn gesteld.⁶⁹ Het staat in elk geval vast dat de eerstvolgende schenker van naturalia, na Mauritz en Van der Meulen, president Winckelman zelf was.⁷⁰

De jaren na 1771

Het Zeeuws Genootschap heeft hierna weinig meer van Mauritz vernomen. Wellicht kreeg hij het daarvoor ook te druk na zijn benoeming in mei 1772 tot burgemeester van Vlissingen en zijn daaropvolgende toetreden, een maand later, tot de Staten-Generaal in Den Haag.⁷¹ In 1773 vertegenwoordigde hij Vlissingen ook bij de doop van de jonge erfprins (de latere koning Willem I).⁷²

Tijdens deze Haagse verplichtingen komt opnieuw de geschiedvorser in Mauritz boven. In een van zijn notities noteert hij althans zijn opwinding toen hij daar op 13 juni 1772 in 'De Bibliotheek van sijne Doorluchtige Hoogheid' een originele brief van Stadhouder Willem I in handen kreeg die in 1573 tijdens het befaamde beleg van Haarlem via een postduif naar de belegerde stad was verzonden.⁷³

In zijn jaren als burgemeester zette Mauritz zich ook in voor de stadsbibliotheek.⁷⁴ Vlissingen had al vanaf het begin van de zeventiende eeuw een kleine bibliotheek in de consistorie van de St. Jacobskerk. De rector van de Latijnse School Van Cruisselbergen had in 1754 van die collectie een catalogus gemaakt. Maar een kort daarna genomen initiatief om die bibliotheek om te vormen tot een stadsbi-

69 Mauritz' zwager Anthony Pieter van Dishoek (1709-1767) bezat een grote collectie schelpen, mineralen en andere naturalia. Zie: [F.A. Meuschen], *Catalogus van een uitmuntend kabinet met bij uitstek zeer ongemeene schoone hoorens en doublet-schelpen [. . .] met groote vlyt en kosten bij een verzaamelt en naagelaaten by [. . .] Anthony Pieter van Dishoek*. Amsterdam, 1767. Van Dishoek overleed echter voordat het Zeeuws Genootschap was opgericht, maar mogelijk was er nog het een en ander bij de familie achtergebleven. Zo schonk Mauritz' schoonmoeder Elizabeth D'Ailly (de weduwe van Jacob Clijver), in maart 1775 ook enige naturalia aan het Genootschap, te weten een 'extra schoon geteekend vel van eene zeer groote slang in de West Indien dood geslagen' en 'de kaakbeenen van eene haaij'. Zie Arch. KZGW, inv. nr. 4, fol. 266: notulen 28 maart 1775. Vgl. Zeeuws Museum, NHG23534 t/m NHG23538.

70 Schenking 23 februari 1773. Deze donatie bestond uit een 17-tal mineralen.

71 *Haarlemse Courant*, 11 juni 1773.

72 *Huishoudelyke Hollandsche Jufferlyke Almanach*, 1773, 26.

73 FA Mauritz, inv. nr. 5154: 'Verscheidene anecdotes, die ons van tijd tot tijd sijn voorgekomen in het leezen en naazien van gedrukte en geschreevene boeken, die wij bezitten.'

74 Zie hiervoor FA Mauritz, inv. nr. 5054-5055, 5071.

blibliotheek was gestrand. Nu had oud-burgemeester Willem Barend Lambrechtsen (1697-1761) bij zijn dood al zijn boeken en een geldbedrag aan de stad gelegateerd, waarmee dus in het stadhuis een begin van een stadsbibliotheek was gemaakt. Maar dat fonds was volgens Mauritz te gering om regelmatig nieuwe werken te kunnen aanschaffen. In 1777 kwam hij daarom met een voorstel om ten behoeve van de stadsbibliotheek een nieuwe belasting in te stellen, namelijk op het verkrijgen van burger- en poorterrecht. Die inkomsten zijn door Mauritz vanaf het begin in 1777 tot aan het einde van zijn burgemeestersambt in 1789 jaarlijks bijgehouden. Zijn inspanningen hebben alleen niet lang vrucht gedragen. De stadsbibliotheek is helaas in 1809 bij het bombardement van Vlissingen samen met het stadhuis in rook opgegaan.

Gezien Mauritz' interesse voor zowel boeken als dichters, is zijn volstrekte afwezigheid bij de initiatieven tot ondersteuning van de jonge Vlissingse dichter Jacobus Bellamy (1757-1786) een klein raadsel. Deze talentvolle bakkersknecht had in 1772, tijdens de feestelijkheden ter gelegenheid van het tweede eeuwfeest van de Vlissingse vrijheid zijn debuut gemaakt door als 14-jarige een eigen gemaakt gedicht voor te dragen dat zeer was geprezen.⁷⁵ Als een van de magistraten van de stad participeerde Mauritz in alle feestelijkheden. Het verslag ervan, door de predikant Jan Jacob Brahe, werd mede aan Mauritz opgedragen.⁷⁶ Het kan haast niet anders of Mauritz moet van Bellamy's debuut getuige zijn geweest. Met steun van de predikanten Te Water en Brahe werd Bellamy in de jaren daarna door de rector van de Latijnse School Van Cruisselbergen klaargestoomd voor de universiteit. Alle drie waren dit aantoonbaar personen uit Mauritz' netwerk. Gezien Mauritz' eerdere dwepen met vaderlandse dichters zou zijn actieve belangstelling voor de hand hebben gelegen. Maar wanneer maart 1782 Anthony Pieter van Lambrechtsen bij de Vlissingse elite langs gaat met een verzoek om de opleiding van jonge dichter geldelijk te ondersteunen, dan geeft Mauritz niet thuis. Onder de achttien contribuanten die beloofden jaarlijks tussen twee en vijf Zeeuwse Rijksdaalders te zullen bijdragen bevinden zich *wél Mauritz' zwagers Evert en Pieter Jacob Clij-*

75 J. Hoeksma, *Jacobus Bellamy*. Amsterdam, 1903, 2.

76 Brahe, *Vlissingse eeuw-vreugde*. Opdracht aan 'Burgemeesteren en regeerderen der stad Vlissingen'.

ver, plus zijn oomzegger Jacobus van Dishoeck, maar Mauritz zelf is op deze lijst opvallend afwezig.⁷⁷

Datzelfde jaar 1782 draagt Mauritz zijn rentmeesterschap van de stadhoudelijke domeinen over aan een andere oomzegger, de eveneens uit Wesel afkomstige Willem van Rosenthal.⁷⁸ Dit was een beslissing die hij later stellig zou betreuren, want Van Rosenthal ging er in oktober 1787 met de kas vandoor, kort na de conflicten tussen prinsgezinden en patriotten die de stad Vlissingen zwaar hadden getroffen.⁷⁹ Mauritz en zijn zwager Pieter Jacob Clijver hadden voor hem borg gestaan en moesten nu voor de gevolgen opdraaien.⁸⁰ Een geluk bij een ongeluk was wel dat beide zwagers na de onderdrukking van de patriotse opstand door stadhouder Willem V tot burgemeester van de stad werden benoemd, een beslissing echter die niet bij iedereen in goede aarde viel.⁸¹ Na 1789 waren zowel Mauritz als Clijver dan ook ambteloos burger. Dit gegeven, gevoegd bij de financiële crisis in deze laatste jaren van Republiek uitbrak, maakte dat in 1790 diverse Vlissingse Directeuren, onder wie Mauritz en diens beide zwagers Evert en Pieter Jan Clijver, bedankten voor het Zeeuws Genootschap.⁸²

77 Een mogelijke verklaring van Mauritz' afwezigheid op de lijst van Bellamy's ondersteuners zou kunnen zijn dat hij op het moment van Lambrechtsens inzameling (maart 1783) afgeleid was door het overlijden van zijn broer Willem, eerder die maand. Volgens de genealogie Mauritz (1902) zou Willem Mauritz in maart 1783 zijn overleden, maar dat heb ik niet door originele bronnen bevestigd kunnen krijgen. Bellamy kende in elk geval een meisje Mauritz. Uit 1785 dateert zijn Utrechtse notitie: 'Eergisteren is Juffr. Maurits hier in de stad gekomen: ik heb haar in de schuit gezien; [. . .] Ik zal haar straks een visite geven, doch ik moet eerst informeren waar zij gelogeed is.' Vermoedelijk betreft dit de toen 25-jarige Geertruid Maria Mauritz [Willem'sdochter] en niet de tien jaar jongere Elisabeth Mauritz, de dochter van Johannes. Zie: J.A. Nijland, *Leven en Werken Van Jacobus Bellamy*, deel 1, Leiden 1917, LXXI-LXXIII, 234.

78 Willem van Rosenthal (*1754) was het achtste kind van Johannes Mauritz' zuster Christina Geertruid Mauritz (*1717) en haar man Johan Caspar van Rosenthal (*1711). Zie *Wapenherau*, 1916, 393.

79 Van Rosenthal vertrok met de noorderzon in oktober 1787, vlak na de doop te Vlissingen van zijn jongste dochter. Voor zijn faillissement, zie: J.A. de Chalmot, *Verzameling van placaten, resolutien en andere authentyke stukken betrekking hebbende tot de gewigtige gebeurtenissen, in de maand september MDCCLXXXVII, bevooren en vervolgens, in het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden voorgevallen*, deel 36. Kampen, 1791, 96-97. Zijn weduwe, Martina Geertruida Alvarez (1754-1819) uit Terneuzen, keerde in 1792 naar Vlissingen terug en vestigde zich daarna in Middelburg, waar ze een speelhof aan het Molenwater exploiteerde.

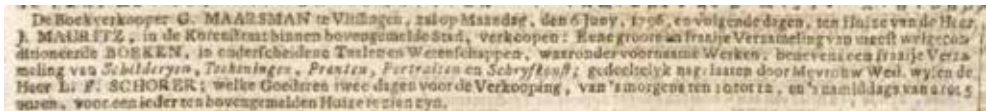
80 Nationaal archief, Den Haag, archief Nassause Domeinraad vanaf 1581, inv. nrs. 15125-15126: rekeningen van Johannes Mauritz en Pieter Jacob Clijver, als borgen van de gesuspendeerde rentmeester Willem van Rosenthal, 1788-1789. In 1789 zou Clijver uiteindelijk de functie van rentmeester op zich nemen.

81 De Chalmot, *Verzameling etc.*, deel 22. Kampen, 1799, 141.

82 *Verhandelingen uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlissingen* 15, 1792, XXIX.

Slot

Uiteindelijk zou ook het Genootschap zelf in Vlissingen het onderspit delven. Slechts dankzij het in 1783 door de Middelburgse mecenas Johan Adriaen van de Perre gestichte Middelburgse Departement kon ook het Zeeuws Genootschap als geheel overleven. In 1801 verhuisde het naar Middelburg en kwamen alle geschonken naturalia bijeen in het *Musaeum Medioburgense* in de Latijnse Schoolstraat. Johannes Mauritz heeft dat niet meer meegemaakt. Hij overleed begin 1796, in het eerste jaar van de Bataafsche Republiek. Zijn bibliotheek met een ‘groote en fraaije verzameling van meest welgeconditioneerde boeken in onderscheidene taalen en wetenschappen’ werd kort na zijn dood te Vlissingen geveild.

Een catalogus is helaas niet overgeleverd, dus hoeveel literaire en andere schatten Mauritz heeft bezeten zullen we nooit weten. De advertentie voor de veiling vermeldt in elk geval *geen* naturalia. Opnieuw dus een aanwijzing dat die interesse er bij Johannes Mauritz eigenlijk niet was.⁸³

Toch toont deze casus aan dat het tenminste bij sommige Directeuren van het Genootschap niet alleen om de status te doen was. Een enkeling uit die groep deed meer dan financieel bijdragen en via prijsvragen Genootschapleden en andere geleerden aan het werk zetten. Hier zien we een Directeur zelf actief historisch onderzoek doen, een collectie naturalia schenken en door een microscoop turen. Evenals bijvoorbeeld Zeeuwse Directeuren als Johan Adriaen van de Perre of Egbert Philip van Visvliet, mag dus ook Johannes Mauritz tot een actieve beoefenaar van wetenschap worden bestempeld, zij het in zijn geval vooral in de *humaniora*.

⁸³ Mauritz' weduwe, Sara Clijver, zou haar man nog een-en-twintig jaar overleven. In 1797 verhuisde zij naar het adres wijk C3 op de Bierkaai 'bij de IJzeren Brug' (het verlengde van het huidige Bellamyplein). Zij overleed in Vlissingen, op 5 juni 1817, na korte tijd in Middelburg te hebben gewoond (na de watersnood van 1808 en het bombardement van Vlissingen in 1809). In haar testamenten van 13 juli 1799, 21 september 1808 en 12 juni 1813 worden *geen* naturalia vermeld. Haar enig bekende zelfstandige actie is de intekening, samen met haar zusters Dina Jacoba en Willemina, op de *De zee'triumph der Bataafsche vryheid, op Doggersbank* (1782) van de Leidse orangist Johannes Le Francq van Berkhey. Zie Gemeentearchief Vlissingen en haar overlidensadvertentie in de *Middelburgse Courant*, 10 juni 1817.

